การสะท้อนคิด: มุมมองสำคัญที่พยาบาลควรนำใช้ทางการศึกษาพยาบาล ระยะที่ 1

Reflective thinking: The critical viewpoint that should be used by nurses in nursing education: Phase I

ทรงสุดา หมื่นไธสง[1] ศรินทิพย์ รักษาสัตย์[2] จินตนา ตั้งวรวงศ์ชัย[3] กุสุมาลี โพธิปัสสา[4] จุฑารัตน์ ลมอ่อน[5]

Songsuda Muenthaisong[1], Sarintip Raksasataya[2], Jintana Tangvoraphonkchai[3], Gusumalee Potipastsa[4] and Jutharat Lomoon[5]

บทคัดย่อ

การสะท้อนคิด (Reflective thinking) มีความสำคัญจำเป็นสำหรับการพยาบาลเนื่องจากเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้มีการทบทวนความคิดด้วยตนเองอย่างมีสติ สามารถอธิบายแยกแยะสาเหตุและผลของการคิดทบทวนใคร่ครวญจากประสบการณ์ข้อมูลเดิมจนเกิดข้อสรุปใหม่ เพื่อนำใช้ในอนาคต การสะท้อนคิดเกิดขึ้นได้ทั้งระหว่างและหลังการปฏิบัติการพยาบาล นักศึกษาพยาบาลที่ผ่านการฝึกสะท้อนคิดจากอาจารย์พยาบาลจะมีพฤติกรรมและมีพัฒนาการในการสะท้อนคิดเพิ่มขึ้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายการฝึกสะท้อนคิดในการศึกษาพยาบาล มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ 1) ความหมาย 2) คุณลักษณะของการสะท้อนคิด 3) ขั้นตอนการสะท้อนคิด 4) แนวการนำการสะท้อนคิดไปใช้ในทางการศึกษาพยาบาล และข้อเสนอแนะ

คำสำคัญ : การสะท้อนคิด นักศึกษาพยาบาล การศึกษาพยาบาล กระบวนการคิด

ABSTRACT

Reflective thinking is essential for nursing profession because it is a process that enhances self–rethinking with consciousness which helps distinguish the causes and the effects of the actions from experiences until the new conclusion is obtained for being applied in the future. Reflective thinking can happen with reflective in–on nursing action. Nursing students who have been trained for reflective thinking from nursing lecturers will develop and increase their reflective thinking. This article aims to describe the practices of reflective thinking in nursing education. The contents include 1) the definition, 2) the features of reflective thinking, 3) the process of reflective thinking, and 4) the introduction of reflective thinking in nursing education, critiques and recommendations.

Keywords : Reflective thinking, Nursing students, Nursing education, Thinking process

วารสารวิชาการ หลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

[1]อาจารย์ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ขอนแก่น, A lecturer in Boromarajonani College of Nursing, Khon Kaen

[2]ผู้ช่วยศาสตรจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, Assistant Professor at Education Faculty Khon Kean University, Thailand

[3]รองศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, Associate Professor, and Deputy Director of Research and Training Center for Enhancing Quality of Life among Working Age People, Faculty of Nursing, KKU

[4]อาจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, A lecturer in Faculty of Nursing, Chaiyaphum Rajabhat University

[5]อาจารย์ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี อุดรธานี, A lecturer in Boromarajonani College of Nursing, Udonthani

*ผู้ติดต่อ, อีเมล์: ทรงสุดา หมื่นไธสง, Songsuda.kk@gmail.com

รับเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2564 แก้ไข 31 มกราคม 2565 ตอบรับเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2565

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคมที่มีการสื่อสารไร้พรมแดน ส่งผลให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลด้านสุขภาพและสิทธิของตนเอง ดังนั้นการจัดการศึกษาทางการพยาบาลจึงมีรูปแบบการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถเชื่อมโยงข้อมูลที่หลากหลายจากบริบท เพื่อให้การพยาบาลกับผู้รับบริการได้อย่างถูกต้อง สอดคล้องกับปรัชญาการอุดมศึกษาไทย ที่มุ่งให้สถาบันการศึกษาผลิตบัณฑิตพยาบาลให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ สนใจใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องและเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถแสดงออกถึงการคิดที่เป็นเหตุผลผ่านวิเคราะห์และสังเคราะห์ (ไพฑูรย์ สิลารัตน์, 2563) จากปรัชญาการศึกษาและกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาดังกล่าว ได้ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning outcome) ดังนั้นการจัดการศึกษาทางการพยาบาลจึงต้องให้สอดคล้องกับเป้าหมายนี้ และสอดคล้องกับประกาศใช้โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาที่ให้ใช้กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2552 มุ่งเน้นให้ผู้เรียนระดับอุดมศึกษามีผลลัพธ์การเรียนรู้ 5 ด้าน คือ 1) ด้านคุณธรรม จริยธรรม 2) ด้านความรู้ 3) ด้านทักษะทางปัญญา 4) ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ และ 5) ด้านทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ โดยให้ความสำคัญกับผลลัพธ์การเรียนรู้ (ทิศนา แขมมณี, 2560; ไพฑูรย์ สิลารัตน์, 2562)

การจัดการศึกษาทางการพยาบาลมีวิธีการสอนที่หลากหลายถูกนำมาใช้ทางการศึกษาพยาบาล แต่หนึ่งในนั้นมีวิธีการสอนที่ใช้ได้เป็นอย่างดี และเริ่มนำเข้ามาใช้ในการศึกษาทางพยาบาล คือ การสอนเพื่อฝึกการสะท้อนคิด (Reflective practice) ซึ่งเป็นประบวนการเริ่มแรกที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติและเป็นการเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของแต่ละคนบุคคล โดย Dewey เป็นผู้พัฒนาแนวคิดนี้เป็นคนแรกและได้อธิบายว่าการสะท้อนคิดเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) หรือเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของแต่ละบุคคล การศึกษาทางการพยาบาลเป็นการเรียนวิชาทฤษฎีควบคู่ไปกับวิชาปฏิบัติเสมอ เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงจากการเปลี่ยนผ่านความรู้สู่การคิดทบทวนอย่างมีเหตุผลก่อนลงมือปฏิบัติ (ทรงสุดา หมื่นไธสง และคณะ, 2561; 2562; 2563; กรรณิกา วิขัยเนตร, 2557; เชษฐา แก้วพรม และคณะ, 2557; ดุจเดือน เขียวเหลือง และคณะ, 2556; อรัญญา บุญธรรม และคณะ, 2558 และลัดดา เถียมวงศ์ และคณะ, 2557) แต่องค์ความรู้ในเรื่อง การสะท้อนคิดนี้มีจำกัดในอาจารย์เพียงบางกลุ่ม เนื่องจากความรู้เรื่องการสะท้อนคิดทางการพยาบาลไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการศึกษาทางการพยาบาลแพร่หลายในประเทศไทย อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่นักศึกษาพยาบาลไม่ได้นำมาใช้ ดังนั้นผู้เขียนจึงมีความสนใจเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการนำ การสะท้อนคิดไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาพยาบาลต่อไป

เนื้อหา

1. การสะท้อนคิดคืออะไร John Dewey เป็นผู้วางแนวคิดของการสะท้อนคิดผ่านการเขียน “How we think” ซึ่งมีความคิดเกี่ยวกับการสะท้อนคิดว่าเป็นการคิดพิจารณาด้วยความรอบคอบที่อาศัยความเชื่อหรือการคาดคะเนจากพื้นฐานความรู้เดิมเพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างการจำการระลึกถึงปัญหา และการแก้ไขปัญหา Chris B. & Sue S (2013) กล่าวว่าการสะท้อนคิดเป็นกระบวนการตรวจสอบภายในและค้นหาสิ่งที่เกี่ยวข้องกันโดยมีประสบการณ์เป็นตัวกระตุ้น สร้างและจำแนกความหมายของสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ข้อสรุป และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดมุมมองใหม่ ในขณะที่ มกราพันธุ์ จูฑะรสก และอนิษฐา จูฑะรสก (2559) ให้ความหมายว่าเป็นการคิดไตร่ตรองในเรื่องราวต่าง ๆ อย่างพิจารณา พินิจพิเคราะห์โดยอาศัยความสงบและการมีสมาธิ มีสติ เพื่อพินิจพิเคราะห์เฝ้าดูอารมณ์ของตนเอง โดยหยุดเพื่อครุ่นคิด ซึ่งการสะท้อนคิดเป็นทักษะที่บุคคลต้องมีการฝึกฝนเป็นประจำทั้งทั้งก่อน-ขณะ-หลังการปฏิบัติกิจกรรม

ดังนั้นการสะท้อนคิดในมุมมองผู้เขียน จึงหมายถึง การคิดของบุคคลอย่างถี่ถ้วนก่อน-ขณะ-หลังการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อค้นหาข้อสรุปได้ด้วยตนเองโดยมีการสะท้อนความรู้สึกตนเองเพื่อให้เกิดการคิดใคร่ครวญก่อนสรุปและลงมือปฏิบัติ รวมถึงนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปวางแผนเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไปในอนาคต และการสะท้อนคิดเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการฝึกฝนจึงจะช่วยให้บุคคลเกิดการสะท้อนคิดได้ดีขึ้น

2. คุณลักษณะของการสะท้อนคิด Sherwood, G. D., Deutsch, S. H. (2012) ได้กล่าวว่าคุณสมบัติการสะท้อนคิดประกอบด้วย 1) มีการแสวงหาความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดผ่านประสบการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการสะท้อนคิดกลับไปมาเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง 2) มีนิสัยค้นหาข้อมูลโดยการตั้งคำถามในข้อสงสัยเพื่อค้นหาเหตุผลการกระทำของตนเองและนำเอาหลักฐานมาใช้พิจารณาเรื่องราวที่เกิดขึ้น 3) มีการใช้การจัดลำดับการคิดเพื่อแยกแยะข้อมูลและช่วยพัฒนาการคิดที่มีเหตุมีผล 4) มีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการคิดเป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ สามารถคาดการณ์สถานการณ์ได้อย่างรอบคอบ ภายใต้ข้อมูลหลักฐานที่น่าเชื่อถือที่นำไปสู่การสรุปตัดสินที่มีประสิทธิภาพ ว่าสิ่งใดถูกหรือควรเชื่อถือ สามารถกระทำหรือหลีกเลี่ยง และ 5) เป็นการเรียนรู้โดยใช้การรับรู้แบบผสมผสานระหว่างความคิดเก่าและความคิดใหม่มีการประเมินผลการเรียนรู้ตลอดกระบวนการโดยใช้การตั้งคำถาม (Chris B. & Sue S., 2013; Freshwater, D. & Taylor, B. J., 2008)

3. ขั้นตอนการสะท้อนคิด ขั้นตอนการสะท้อนคิดประกอบด้วย 6 ระยะ ได้แก่ การระบุปัญหา การระบุความสำคัญของปัญหา การตั้งสมมติฐาน การให้เหตุผลของการตั้งสมมติฐาน และการทดสอบสมมติฐาน (กรรณิกา วิชัยเนตร, 2557; ดุจเดือน เขียวเหลือง และคณะ, 2556) การสะท้อนคิดในการปฏิบัติทางการพยาบาล ประกอบด้วย 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสะท้อนคิดขณะปฏิบัติการพยาบาล (Reflective in action) พยาบาลจะคิดทบทวนอย่างลึกซึ้งถึงประเด็นที่กำลังลงมือทำการพยาบาลให้กับผู้รับบริการ การคิดทบทวนนี้เกิดขึ้นภายใต้องค์ความรู้และประสบการณ์ที่ผ่านมา มีการวิเคราะห์สังเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสียจนเกิดข้อสรุปใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม และนำมาใช้ในการตัดสินใจในการปฏิบัติกิจกรรมการพยาบาล การสะท้อนคิดลักษณะนี้ช่วยให้ผู้คิดแยกแยะปัญหาที่กำลังเผชิญในขณะนั้นและให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการเกิดปัญหาและสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเร่งด่วน การสะท้อนคิดขณะลงมือกระทำนี้ จึงเป็นการคิดอย่างลึกซึ้งที่ช่วยให้บุคคลเกิดสติและเกิดความตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะที่กระทำกิจกรรม และ 2) การสะท้อนคิดภายหลังการปฏิบัติการพยาบาล (Reflective on action) เมื่อสิ้นสุดการปฏิบัติการพยาบาลผู้คิดจะคิดทบทวนย้อนกลับไปถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือที่เคยมีประสบการณ์โดยสามารถบรรยาย วิเคราะห์ ประเมิน จนได้ข้อสรุปชั่วคราวจากการเรียนรู้ในประสบการณ์นั้น การคิดลักษณะนี้ช่วยให้ผู้คิดมีความเข้าใจในสถานการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตนเอง และเข้าใจการกระทำของตนเองเพิ่มมากขึ้น หาข้อสรุปถึงข้อดีข้อเสียเพื่อใช้ในการตัดสินใจเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไปในอนาคต

Gibb (1988 อ้างถึงใน Chong; เชษฐา แก้วพรม และคณะ, 2557) กล่าวถึง Gibbs's reflective cycle ว่าเป็นขั้นตอนการสะท้อนคิดที่ได้รับความนิยมมี 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การคิดทบทวนรายละเอียดของเหตุการณ์ 2) การทบทวนความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์ 3) การประเมินผลกระทบต่อเหตุการณ์ว่าสิ่งที่เกิดอะไรเป็นปัญหาและควรใช้แนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร 4) การคิดเชื่อมโยงเหตุการณ์ตามหลักเหตุผล ตามหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหา 5) การสรุป การเรียนรู้จากประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความรู้ ทัศนคติ หรือข้อคิดวิธีการแก้ไขปัญหาโดยใช้เหตุผลประกอบหรือวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดสถานการณ์ซ้ำขึ้นอีก และ 6) การคิดวางแผนนำความรู้ไปใช้ในอนาคต เป็นการบอกแผนการพัฒนาเพื่อปรับปรุงการกระทำให้ดีขึ้นในอนาคต จากขั้นตอนการสะท้อนคิดจะเห็นในภาพรวมใหญ่ว่ามีความแตกต่างกัน แต่ในทางการพยาบาลนิยมนำขั้นตอนของ Shon และ Gibb มาใช้อย่างแพร่หลาย (Gibbs, G. 1988)

4. แนวการนำการสะท้อนคิดไปใช้ในทางการศึกษาพยาบาล

มีการนำการสะท้อนคิดไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ เช่น กายภาพบำบัด ทันตแพทย์และเภสัช เช่นเดียวกันกับการจัดการศึกษาพยาบาล โดยอาจารย์พยาบาลได้นำการสะท้อนคิดไปใช้ทั้งในรายวิชาทฤษฎี วิชาทดลองปฏิบัติ และวิชาปฏิบัติทางการพยาบาล โดยส่วนใหญ่ใช้แนวคิดการสะท้อนคิดของ Gibb reflective cycle 6 (Gibbs, G., 1988) ผ่านแบบบันทึกสะท้อนคิดและคำถามสะท้อนคิดเพื่อติดตามผลการเรียนรู้ของนักศึกษาพยาบาล เพื่อให้ผู้เรียนได้สรุปการเรียนรู้ที่นักศึกษาเขียนภายหลังการเรียน ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การคิดทบทวนรายละเอียดของเหตุการณ์ 2) การทบทวนความรู้สึกที่มีต่อเหตุการณ์ 3) การประเมินผลกระทบต่อเหตุการณ์ 4) การคิดเชื่อมโยงเหตุการณ์ตามหลักเหตุผล 5) การสรุป

วารสารวิชาการ หลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

การเรียนรู้จากประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง และ 6) การคิดวางแผนนำความรู้ไปใช้ในอนาคต ทรงสุดา หมื่นไธสง และคณะ (2563) ได้นำมาประยุกต์ใช้ในรายวิชาประเมินสุขภาพเมื่อสิ้นสุดการเรียนตรวจร่างกายตามระบบ โดยเรียนแบบ OSCE ผู้เรียนจะสะท้อนการเรียนรู้ผ่านคำถามสะท้อนคิด ดังนี้ 1) ท่านรู้สึกอย่างไรในการเรียน 2) ท่านได้เรียนรู้อะไร 3) ท่านจะวางแผนนำความรู้ไปใช้อะไรต่อ ประเด็นคำถามสะท้อนคิดนี้ช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดกระบวนการใคร่ครวญในตนเองจากประสบการณ์ที่ลงมือปฏิบัติจริงและการวางแผนการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองสู่การประยุกต์ใช้ผ่านคำถามสะท้อนคิด ผู้สอนที่มีการนำการสะท้อนคิดไปใช้จะช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านทักษะทางปัญญาที่ดีขึ้น ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของผู้เรียนแต่ละคน นอกจากขั้นตอนการสะท้อนคิดดังกล่าว ผู้สอนยังสามารถช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมสะท้อนคิดได้โดยการออกแบบการสอนให้ผู้เรียนได้ทบทวนเนื้อหาและร่วมวางแผนการจัดการเรียนการสอน จะช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการคิดวิเคราะห์จะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้ทางทฤษฎีวางแผนไปสู่การปฏิบัติได้ดีอย่างเป็นระบบ ลดความผิดพลาดหรือความเสี่ยงการสอนในวิชาปฏิบัติการพยาบาล สามารถประยุกต์ใช้ขั้นตอนการสอนเพื่อส่งเสริมการสะท้อนคิดได้ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้: ด้วยการมอบหมายงานตามวัตถุประสงค์ผ่านกระบวนการนิเทศทางการพยาบาล เช่น การมอบหมายกรณีศึกษาผู้ป่วย การทบทวนความรู้ด้วย Concept mapping ขั้นตอนที่ 2 การใช้ความรู้: ด้วยวิธีการใช้กระบวนการพยาบาลโดยมีการการวางแผนและการปฏิบัติตามแผน ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการนำความรู้ไปใช้ด้วยวิธีการหลากหลาย และขั้นตอนที่ 4 การวางแผนการนำความรู้ไปใช้ต่อในอนาคต ซึ่งผู้สอนควรต้องมีการประเมินผู้เรียนเป็นระยะเพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมความสามารถการสะท้อนคิดตามศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน ให้ผู้เรียนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้ (ทรงสุดา หมื่นไธสง และคณะ, 2561; เชษฐา แก้วพรม และคณะ, 2557; มกราพันธุ์ จูฑะรสก และอณิษฐา จูฑะรสก, 2559; วารุณี สุวรวัฒนกุล ทรงเสลา นาถจำนง และยศพล เหลืองโสมนภา, 2559 และอรัญญา บุญธรรม และคณะ, 2558; Gibbs, G., 1988)

สำหรับวิชาปฏิบัติทางการพยาบาล สามารถนำการสะท้อนคิดไปใช้พัฒนาทักษะการคิดได้ โดยประยุกต์ใช้ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดการสะท้อนในรายวิชาปฏิบัติทางการพยาบาล ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ (1) อธิบายสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น (2) อธิบายความรู้สึกต่อสถานการณ์ (3) บอกแนวคิด/หลักการ/ความเชื่อที่สนับสนุนการกระทำ (4) เปิดใจรับฟังความคิดเห็น/ทางเลือกที่หลากหลาย (5) จัดลำดับความคิด/หาข้อสรุปร่วมอย่างมีเหตุผล (6) นำข้อสรุปไปปฏิบัติ และ (7) สะท้อนการเรียนรู้/ประสบการณ์ที่แตกต่างจากเดิม ผู้สอนสามารถใช้การสะท้อนคิดได้หลายรูปแบบในการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ การให้ผู้เรียนได้เล่าสะท้อนถึงสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ เขียนบันทึกสะท้อนคิด หรือการประเมินพฤติกรรมการสะท้อนคิดของตนเองทั้งก่อนและหลังเรียน เป็นต้น (ทรงสุดา หมื่นไธสง และคณะ, 2561; 2562; กรรณิกา วิขัยเนตร, 2557; เชษฐา แก้วพรม, 2556; มกราพันธุ์ จูฑะรสก และอณิษฐา จูฑะรสกม, 2559; วารุณี สุวรวัฒนกุล และคณะ, 2559 และอรัญญา และคณะ, 2558)

สรุป

การฝึกสะท้อนคิดเป็นพื้นฐานของกระบวนการการเรียนรู้ กระบวนการฝึกฝนจะช่วยให้นักศึกษาสามารถวิเคราะห์ประสบการณ์ทางคลินิกในเชิงลึกและหลากหลาย มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้เกิดประสบการณ์ในมุมมองใหม่และมั่นใจที่จะนำไปใช้ในการปฏิบัติการพยาบาล ดังนั้น สถานศึกษาจึงควรมีหลักสูตร และกระบวนการจัดการเรียนการสอนต้องมีการเตรียมความพร้อมให้กับนักศึกษาพยาบาลอย่างต่อเนื่อง และควรพัฒนาศักยภาพอาจารย์พยาบาลให้สามารถชี้แนะและช่วยเหลือนักศึกษาให้ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ผ่านกระบวนการสะท้อนคิด สถานศึกษาต้องเตรียมความพร้อมของอาจารย์พยาบาลทั้งความรู้ กระบวนการและทักษะการสะท้อนคิด จัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการสะท้อนคิดตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 จนกระทั่งจบการศึกษา และเชื่อมต่อการฝึกการสะท้อนคิดไปสู่บุคลากรในสถานพยาบาลเพื่อบัณฑิตจะได้มีคุณภาพผลลัพธ์ชัดเจนและต่อเนื่อง

วารสารวิชาการหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้สอนสามารถเลือกใช้วิธีการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการสะท้อนคิดภายใต้ลักษณะเนื้อหา กิจกรรม และผู้เรียน ดังนี้ (1) การมอบประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย (2) การมอบหมายประเด็นเพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกสะท้อนคิด (3) การให้เวลาเพื่อให้ผู้เรียนฝึกการสะท้อนคิด (4) การส่งเสริมผู้เรียนเกิดการสะท้อนคิดผ่านกระบวนการคิดอย่างมีระบบ (5) การมอบโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจากการวางแผนตามที่ได้สะท้อนคิด (6) การเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยและค้นคว้าอย่างหลากหลาย (7) การให้ผู้เรียนสะท้อนคิดด้วยวิธีการที่หลากหลาย 8) ผู้เรียนและผู้สอนต้องมีข้อตกลงร่วมกันในการจัดการเรียนการสอนก่อนใช้การสะท้อนคิด 9) ผู้สอนมีบทบาทเป็นผู้ให้คำปรึกษา ผู้สนับสนุนและเสริมแรงในการเรียนรู้ 10) ผู้เรียนและผู้สอนต้องมีทักษะการฟัง การพูด การเขียน และการตั้งคำถามสะท้อนคิด เป็นต้น

2. ผู้สอนต้องประเมินผู้เรียนเพื่อช่วยเหลือในการพัฒนาทักษะการสะท้อนคิดอย่างต่อเนื่องด้วยวิธี ดังนี้ ผู้สอนต้องแสวงหาวิธีการให้ผู้เรียนได้อธิบายความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะที่เรียนเพื่อแสวงหาโอกาสเพื่อช่วยเหลือให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต (Life long learning) ให้บรรลุถึงศักยภาพของแต่ละบุคคลในขีดสูงสุดต่อไป (Meaningful of learning)

3. การจัดการสอนในรายวิชาทดลองปฏิบัติที่ต้องใช้การสอนเป็นทีม ควรมีการเตรียมทีมอาจารย์พยาบาลและคู่มือการสอนเพื่อให้เกิดการเตรียมความพร้อมของผู้สอน และพัฒนาความสามารถในการสะท้อนคิดของผู้สอนก่อนไปสอนผู้เรียน ทักษะการสะท้อนคิดจะช่วยให้อาจารย์สามารถให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักศึกษา เป็นวิธีการหนึ่งของการการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child center) และเป็นตัวแบบที่ดีของการเป็นนักสะท้อนคิดให้กับนักศึกษาพยาบาล ดังนั้นอาจารย์พยาบาลจึงมีบทบาทที่สำคัญในการช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ไปจนถึงขั้นความสามารถของแต่ละคน โดยใช้หลักการของทฤษฎีการเรียนรู้เข้ามาช่วยวิเคราะห์ (Critical thinking) เกิดทักษะการสืบค้นเพื่อแก้ไขปัญหาและเพื่อการเรียนรู้ เกิดความตระหนักรู้ในตนเองและฝึกฝนแก้ไขทักษะที่สำคัญ ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน และเขียน สู่การสะท้อนคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการคิดทบทวนประสบการณ์กับการเกิดการเรียนรู้ของตนเอง

4. ข้อเสนอแนะในการเขียนบันทึกการสะท้อนคิด ผู้สอนควรพิจารณาในประเด็น ดังนี้ 1) ประเมินการจัดลำดับความสำคัญและเชื่อมโยงความคิดของผู้เรียนและสะท้อนทั้งทางบวกและลบในการพัฒนา 2) การเลือกประเด็นที่สนใจเพียงเรื่องเดียวมาคิดวิเคราะห์ต่อทักษะที่จำเป็น คือ การตั้งคำถาม 3) จัดให้มีเวลาที่ใช้คิดใคร่ครวญและเขียนบันทึก โดยการตั้งคำถามเพื่อทบทวนตนเองทักษะที่จำเป็น คือ การเลือกใช้คำที่มีความหมายตรงกับที่ต้องการสื่อสาร การสรุปความคิดเห็นทั้งหมดลงในประโยค และการจัดเรียงประโยคเพื่อเป็นไปตามรูปแบบการเขียน

5. แนวทางการเตรียมการเพื่อพัฒนาการสะท้อนคิดในนักศึกษาพยาบาล ได้แก่ 1) ด้านอาจารย์ (1) ควรกำหนดการเขียนบันทึกการสะท้อนคิดให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในรายวิชาทฤษฎีและรายวิชาปฏิบัติเพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะทางปัญญา เกิดกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) สามารถเชื่อมโยงความรู้สู่การปฏิบัติ (2) ควรนำวิธีการเขียนบันทึกการสะท้อนคิดไปใช้ในรายวิชา มีการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางที่ชัดเจนในการเขียนบันทึกการสะท้อนคิด เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษามีแนวทางในการเขียนที่ชัดเจนจึงจะช่วยให้การเขียนสะท้อนคิดได้ดีขึ้น (3) อาจารย์ควรออกแบบการประเมินผลและเกณฑ์การให้คะแนนในการบันทึกการสะท้อนคิดและชี้แจงผู้เรียนเพื่อให้เกิดความเข้าใจมีการรับรู้ และสามารถเขียนบันทึกสะท้อนคิดได้ตรงกับสิ่งที่อาจารย์คาดหวังอาจารย์มีความเข้าใจแนวทางการประเมินผลช่วยให้เกิดความเที่ยงตรงในการให้คะแนน และสามารถประเมินพัฒนาการของนักศึกษาได้ถูกต้อง 2) ด้านระยะเวลา อาจารย์ควรคำนึงถึงระยะเวลาในการบันทึกสะท้อนคิดในแต่ละครั้งว่าเหมาะสมหรือไม่ โดยใช้ภาระงานของนักศึกษาเป็นส่วนช่วยพิจารณา เพราะการคิดวิเคราะห์ประสบการณ์จำเป็นต้องใช้ระยะเวลา เพื่อดึงความคิดต่าง ๆ จากประสบการณ์ที่พบเห็นมาเรียนรู้และเลือกประเด็นมาวิเคราะห์ต่อ 3) ด้านสิ่งสนับสนุนที่เป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการฝึกสะท้อนคิด อาจารย์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรมีการจัดเตรียมแหล่งค้นคว้า เอกสารค้นคว้าให้เพียงพอ เตรียมสารสนเทศเพื่อสืบค้นข้อมูลที่เป็นสิ่งช่วยเหลือนักศึกษา

วารสารวิชาการ หลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ที่มีข้อจำกัดของทรัพยากร ช่วยให้นักศึกษาได้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องโดยการ (1) จัดทำสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ที่สามารถสืบค้นข้อมูล เช่น เอกสารประกอบการสอน เอกสารคำสอน หนังสือหรือตำรา (2) มีฐานข้อมูลเพื่อเป็นแหล่งสืบค้นบทความวิชาการ หรือ บทความวิจัย E-book ที่ทันสมัยพร้อมใช้ (3) จัดทำ Moodle รายวิชาเพื่อใช้ในการสืบค้นด้านวิชาการ (4) จัดทำข้อสอบ Pre-post test online ผ่าน Google form เพื่อสะดวกในการสื่อสารและวิเคราะห์ความรู้ความเข้าใจรวมถึงการประยุกต์ใช้ความรู้ภายหลังการสืบค้น (5) เพิ่มช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายเพื่อสนับสนุนช่วยเหลือในการสืบค้นและการช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหา เช่น การ chate Q&A ใน moodle รายวิชา หรือใน group line application อาจกำหนดเวลาและประเด็นที่จะสอบถามกันล่วงหน้าเพื่อให้ผู้เรียนและผู้สอนได้เตรียมความพร้อมในการสื่สารให้มีคุณภาพ

6. ในการจัดการเรียนการสอนเป็นแบบกลุ่มย่อย ผู้สอนอาจใช้การสะท้อนคิดอย่างมีโครงสร้างผ่านการสนทนากลุ่มสามารถช่วยส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการสะท้อนคิดในนักศึกษา ได้แก่ 1) ฝึกให้นักศึกษาได้ใช้ทักษะการสื่อสารที่เหมาะสมและส่งเสริมพฤติกรรมสะท้อนคิด เช่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนการสอน 2) ฝึกให้ผู้เรียนเคารพและฟังผู้อื่น ส่งเสริมพฤติกรรมสะท้อนคิด เช่น (1) มีการแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ และคิดหาเหตุผลเพื่ออธิบายให้คนอื่นเข้าใจ (2) เกิดความรับผิดชอบในการเรียนรู้ ตื่นตัวและเตรียมตัวตลอดเวลา มีการวางแผนการเรียนรู้ของตนเอง (3) เพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะการเรียนรู้ 3) การใช้กิจกรรมอื่นเพิ่มในกระบวนการภายหลังการสนทนาเพื่อส่งเสริมความสามารถในการคิด เช่น (1) การมอบหมายให้เขียนสรุปการเรียนรู้ที่ได้จากกิจกรรม (2) การสนทนากลุ่มอย่างมีโครงสร้างเปิดโอกาสให้ผู้เรียนนำเหตุการณ์สำคัญมาร่วมอภิปรายและคิดวิเคราะห์ในแง่มุมต่าง ๆ (3) การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเกิดนิสัยการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed learning) 4) การสนทนาตามกรอบแนวคิดวงจรการสะท้อนคิดช่วยให้ช่วยผู้เรียนเกิดการกระตุ้นคิดอย่างมีขั้นตอน และมีพฤติกรรมการสะท้อนคิดเพิ่มมากขึ้น 5) มีกระบวนการเตรียมผู้เรียนและผู้สอน ได้แก่ (1) การเตรียมวัตถุประสงค์ แนวทางการจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมิน และทักษะที่ต้องใช้ในการสนทนา เช่น ทักษะการตั้งคำถาม (2) การเตรียมบทบาท เช่น บทบาทผู้นำหรือผู้ตาม และ (3) การเตรียมทักษะที่ต้องใช้ เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการค้นคว้าข้อมูลก่อนการสะท้อนคิด ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการคิดไตร่ตรอง การจัดลำดับการคิดก่อนลงมือปฏิบัติการโต้ตอบอย่างมีเหตุผล การนำเสนอความคิดผ่านหลักฐานเชิงประจักษ์พยานที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการสะท้อนคิดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในตนเองอย่างมีกระบวนการ มีการประมวลการคิดจากข้อมูลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง และสามารถตัดสินใจหาข้อสรุปได้ด้วยตนเองได้

เอกสารอ้างอิง

กรรณิกา วิขัยเนตร. (2557). การสะท้อนคิด: การสอนเพื่อให้นักศึกษาพยาบาลพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการฝึกปฏิบัติการพยาบาล. *วารสารพยาบาลตำรวจ*, 6(2), 189-199.

เชษฐา แก้วพรม. (2556). การพัฒนาทักษะการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลด้วยการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาการสอนและการให้คำปรึกษาทางสุขภาพ. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี*, 24(2), 12-20.

เชษฐา แก้วพรม, อรัญญา บุญธรรม, ลลนา ประทุม และโศภิณสิริ ยุทธวิสุทธิ. (2557). ความคิดเห็นของนักศึกษาพยาบาลต่อการเขียนบันทึกการสะท้อนคิด. *วารสารการพยาบาลและการศึกษา*, 7(3), 101-112.

ดุจเดือน เขียวเหลือง, วารีรัตน์ แก้วอุไร, พูลสุข หิงคานนท์ และสายฝน วิบูลรังสรรค์. (2556). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบการสะท้อนคิดเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมทางการพยาบาลสำหรับนักศึกษาพยาบาล. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 15(4), 9-21.

ทิศนา แขมมณี. (2560). *ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารสารวิชาการหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ทรงสุดา หมื่นไธสง, พิริยากร คล้ายเพ็ชร, นิรุธ มะโนมัย, จงกลณี ตุ้ยเจริญ, พลอยลดา ศรีหานู, สรัญญา เปล่งกระโทก และรุ่งทิพย์ พรหมบุตร. (2563). ผลการเรียนรู้จากการตรวจร่างกายในหุ่นจำลองเสมือนจริงของนักศึกษาพยาบาล. *วารสารวิชาการหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร,* 12(34), 123–131.

ทรงสุดา หมื่นไธสง, วัชรี อรโรจน์วรวุฒิ, ชลการ ทรงศรี, กชกร เพียซ้าย, อัจฉรา มีนาสันติรักษ์, เกสินี หมื่นไธสง, จุฬารัตน์ ห้าวหาญ และอภิรดี เจริญนุกูล. (2561). การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงสำหรับนักศึกษาพยาบาล. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย,* 8(ฉบับพิเศษ), 150–163.

ทรงสุดา หมื่นไธสง, ศรินทิพย์ รักษาสัตย์ และจินตนา ตั้งวรวงษ์ชัย. (2562). เสียงสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ,* 42(1), 109–119.

มกราพันธุ์ จูฑะรสก และอณิษฐา จูฑะรสก. (2559). *การสะท้อนคิด : กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบเชิงสร้างสรรค์ด้วยตะกร้า 3 ใบ.* กรุงเทพฯ: อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น.

ลัดดา เถียมวงศ์, จิราภรณ์ สรรพวีรวงศ์, ไมเคิล เอส แมคมานัส และจอม สุวรรณโณ. (2557). ประโยชน์และอุปสรรคของการฝึกการสะท้อนคิดในนักศึกษาพยาบาล. *วารสารพยาบาลตำรวจ*, 6(2), 121–133.

ไพฑูรย์ สิลารัตน์. (2562). *หลักคิดการจัดการหลักสูตรและการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2563). *หลักและการสอนระดับอุดมศึกษาจากการบรรยายแบบประเพณีโบราณสู่การสอนแบบไม่สอน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารุณี สุวรวัฒนกุล, ทรงเสลา นาถจำนง และยศพล เหลืองโสมนภา. (2559). ผลของการพัฒนาทักษะและระดับการสะท้อนคิดด้วยโปรแกรมการเรียนรู้การสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า*, 27(1), 61–71.

อรัญญา บุญธรรม, โศภิณสิริ ยุทธวิสุทธิ, ธันยาพร บัวเหลือง, เชษฐา แก้วพรม และคมวัฒน์ รุ่งเรือง. (2558). การพัฒนาพฤติกรรมการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาล. *วารสารศูนย์การแพทย์ศาสตร์คลินิก โรงพยาบาลพระปกเกล้า*, 32(3), 244–255.

Chris B. & Sue S. (2013). *Reflective Practice in Nurse* (5th ed.). UK: Library of Congress Cataloging–in–Publication Data.

Freshwater, D. & Taylor, B. J. (2008). *International Textbook of Reflective Practice in Nursing.* USA: Blackwell.

Gibbs, G. (1988). *Learning by doing: A guide to teaching and learning methods.* Oxford: Oxford.

Sherwood, G. D., Deutsch, S. H. (2012). *REFLECTIVE PRACTICE.* USA: Sigma Thera Tau International.

วารสารวิชาการ หลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร